

WSOY KLASSIKOT

FRANÇOIS RABELAIS

Pantagruelin kolmas kirja

PANTAGRUELIN KOLMAS KIRJA

FRANÇOIS
RABELAIS

PANTAGRUELIN KOLMAS KIRJA

Suomentanut VILLE KEYNÄS

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ | HELSINKI

SUOMEN KULTTUURIRAHASTO JA ALFRED KORDELININ SÄÄTIÖ
OVAT TUKENEET TEOKSEN SUOMENNOSTYÖTÄ.

TEOS ON SAANUT FILI:N KÄÄNNÖSTUKEA.

LAINAUSTEN JA KIRJALLISTEN VIITTAUSTEN YHTEYDESSÄ ON KÄYTETTY SEURAAVIA SUOMENNOKSIA:

ARISTOTELES: *NIKOMAKHOKSEN ETIIKKA*. SUOM. SIMO KNUUTTILA

HOMEROS: *ILIAS*. SUOM. OTTO MANNINEN

HORATIUS: *ARS POETICA – RUNOTAIDE*. SUOM. TEIVAS OKSALA JA ERKKI PALMÉN

MESTARI PATELIN. SUOM. OTTO MANNINEN

PLATON: *TIMAIOS*. SUOM. A.M. ANTILA

VERGILIUS: *AENEIS*. SUOM. PÄIVÖ JA TEIVAS OKSALA

VERGILIUS: *MAANVILJELIJÄN TYÖT*. SUOM. TEIVAS OKSALA

VERGILIUS: *PAIMENLAULUJA*. SUOM. LAURA LAHDENSUU JA ARI SAASTAMOINEN

ALAVIITTEIDEN LAADINNASSA ON KÄYTETTY APUNA MIREILLE HUCHONIN TOIMITAMA
GALLIMARD -KUSTANTAMON PLÉIADE-KIRJASTON LAITOSTA, SEULIN »CEUVRES COMPLÈTES» -LAITOSTA,
JONKA ON TOIMITTANUT GUY DEMERSON, SEKÄ HOLGER PETERSEN DYGGVEN RUOTSINNOSTA.

SUOMENTAJA KIITTÄÄ ARTO KIVIMÄKEÄ, JOKA ON TARKASTANUT TEKSTIN VARSINKIN
SEN ANTIIKIN VIITTAUSTEN OSALTA, SEKÄ LISÄNNYT ALAVIITTEISIIN
MONIA VALAISEVIA JA VALISTUNEITA HUOMIOITA.

RANSKANKIELINEN ALKUTEOS *LE TIERS LIVRE DES FAICTS ET DICTS
HEROÏQUES DU BON PANTAGRUEL* (1546)

© WSOY JA VILLE KEYNÄS 2009

ESIPUHE © KUISMA KORHONEN 2009

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

ISBN 978-951-0-51624-9

PAINETTU EU:ssa

RABELAISIN *KOLMAS KIRJA*:
MATKA KOHTI RUUMIIN TIETOA

François Rabelais tunnetaan ehkä parhaiten hävyttömyyksistään ja ylitsepursuavan elämäniloisista ruokaan, juomiseen, ulostamiseen ja seksiin liittyvistä jaksoistaan, jotka ovat synnyttäneet oman adjektiivinsakin, »rabelaismainen».

Rabelais tunnetaan myös yhtenä historian hauskimmista kirjailijoista. Tiedetään esimerkkejä varhaisesta kirjallisuusterapiasta, joissa synkkämielisyydestä kärsiville ihmisille on varta vasten määrätty hänen teostensa lukemista. Rabelais oli varsinaiselta ammatiltaan lääkäri, ja nauru tunnettiin renessanssin aikana kenties tehokkaimmaksi lääkkeeksi mustan melankolian liikaeritystä vastaan.

Toisaalta Rabelaisia kunnioitetaan yhtenä renessanssin suurista humanisteista. Joidenkin mielestä hän oli yksi ensimmäisistä ateisteista, toiset taas ovat löytäneet hänen teoksistaan vankan evankelisen sanoman. On myös hermeettisen tradition innoittamia lukijoita, jotka tulkitsevat Rabelaisia eräänlaisena kabbalistina, teoksiinsa esoteerista tietoa piilottaneena mystikkona. Viime vuosikymmeninä Rabelaisia on luettu yhä enemmän filologina, sanoihin rakastuneena, kertomuksen muodon rikkovana kirjailijana, surrealismiin, nonsensin tai jopa postmodernin romaanin edelläkävijänä. Rabelaisin teokset vastustavat harvinaisen tehokkaasti yhtä tulkintaa.

Francois Rabelais syntyi 1483, samana vuonna kuin Martti Luther. Ellei syntymävuosi sitten ollut 1494, tiedot kun vaihtelevat. Toinen Rabelaisin teosten kannalta tärkeä vuosiluku on joka tapauksessa 1495, jolloin Italiasta palaavat sotajoukot toivat Ranskaan uuden kauhistuttavan taudin, syfiliksen. Tiedot Rabelaisin elämästä ovat niukkoja ja epävarmoja, mutta antavat silti hyvän kuvan ajan kirjailijoiden elämästä valtasuhteiden armoilla. Niiden pohjalta voi myös paremmin ymmärtää hänen teossarjansa poliittista ulottuvuutta.

Rabelais oli alkujaan asianajajan poika pienessä Chinonin kaupungissa Tourainen maakunnassa, mutta astui suhteellisen nuorena noviisiksi fransiskaanihuostariin. Fransiskaaneilta hän lienee perinyt kansanomaisen huumorintajun ja ymmärtämyksen köyhän kansanosan elämää kohtaan. Elämä opintoja ja kreikan kieltä halveksineessa fransiskaaniveljestössä ei kuitenkaan ollut ongelmatonta, ja vuoden 1523 paikkeilla hän siirtyi benediktiinijärjestön huostariin lähellä Orléansia, minne hän myöhemminkin, olojen käydessä turhan kuumiksi, piiloutui. Benediktiinijärjestön kuuliaisuusveljenä hänellä on ollut tietty perustoimeentulo ja liikkumisen vapaus, ja seuraavina vuosina hän opiskeli kreikkaa, latinaa ja lääketiedettä ainakin Montpellierissa, kenties Pariisissa, ja muissakin Ranskan yliopistokaupungeissa. Joidenkin tietojen mukaan hänellä oli tuolloin suhde erään jälki-maailmalle tuntemattomaksi jääneen pariisittaren kanssa, joka olisi synnyttänyt hänelle kaksi lasta. Rabelais kierteli Ranskaa ja luennoi lääketieteestä, käänsi ja toimitti Hippokrateen ja Galenoksen tekstejä sekä erään roomalaista lakia käsittelevän teoksen. Mutta ajat olivat vaaralliset etenkin uusista evankelisista opeista kiinnostuneille humanisteille: vuonna 1529 Erasmusen ranskantaja Louis de Berquin poltettiin elävältä.

Vuonna 1532 Rabelais sai lääkärin viran Lyonista. Samana vuonna ilmestyi *Pantagruelin* ensimmäinen laitos nimimerkillä Alcofrybas

Nasier (anagrammi François Rabelaisista). Kirjassa kerrottiin sivistyneen jättiläiskuningas Pantagruelin sekä hänen ystävänsä Panurgen seikkailuista. Sitä seurasi 1533 eräänlainen almanakkaparodia *Pantagrueline Prognostication pour l'an 1533* (Pantagruelistiset ennustukset vuodelle 1533), jossa Alcofrybas esitti erilaisia satiirisia ennustuksia, sekä muita markkinoilla myytyjä almanakkoja. Ilmeisesti juuri näiden suosio auttoi tekemään Rabelaisin muistakin teoksista myyntimestyksiä.

Samoihin aikoihin Rabelais onnistui solmimaan suhteita korkealle taholle: kuningas Frans I:n ystävä, myöhemmin kardinaalin arvon saanut Jean du Bellay otti hänet sihteerikseen matkalle Roomaan. Rabelaisin asema oli tuolloin kirjailijalle ihanteellinen: hän oli kotonaan niin kansan kuin hovipiirien parissa. Hänen teostensa suuri suosio – *Pantagruelista* otettiin kahden vuoden kuluessa seitsemän painosta – liittyi paljolti siihen, että ne oli kirjoitettu sekä suurelle yleisölle että intellektuelleille. Ne houkuttelivat puoleensa naurua ja huvitusta etsivää kansaa, mutta myös monimutkaisiin kirjallisiin sommitelmiin mieltynyttä lukeneistoa.

1534 julkaistiin teossarjan seuraava osa *Gargantua*, joka siirtyi ajallisesti taaksepäin kertomaan Pantagruelin isän Gargantuan tarinan. Poliittisen tulkinnan mukaan Gargantuan julkaiseminen palveli du Bellayn veljesten harjoittamaa kuningasmielistä politiikkaa. Gargantuan hahmossa on nähty Frans I, fyysisesti suurikokoinen, elämäntahtainen, huumorintajuinen ja kulttuuria tukenut humanistikuningas. Gargantuan lopussa esitetty taistelu Gargantuan ja Picrocholen välillä taas on joskus tulkittu Frans I:n ja Kaarle V:n välisen sodan kuvaukseksi. Kohtauksen, jossa Gargantua virtsaa Pariisissa pilan päiten (*paris*) ja aiheuttaa tuhansia henkiä vaatineen suurtulvan, on taas tulkittu edustavan kuninkaan lipsumista suvaitsevista periaatteistaan, hän kun välillä kielsi protestanttien menot ja antoi pidättää näiden johtohenkilöitä, joskin myöhemmin katui tekoaan ja peruutti määräyksensä.

Sekä *Pantagruelista* että *Gargantuasta* julkaistiin pian monia pi-

raattiversioita tai jäljitelmiä, esimerkiksi teos *Le disciple de Pantagruel* (Pantagruelin oppipoika). Tapa oli normaali, olihan Rabelais itsekin ottanut kirjansa päähenkilön vähän aiemmin julkaistusta kansankirjasta *Les grandes et inestimables Cronicques: du grant et enorme geant Gargantua*. Teosten saama kirkonvastainen tai jopa kerettiläinen maine hermostutti Rabelaisia ilmeisesti sen verran, että hän pehmensi joitain kohtia seuraaviin painoksiin. Lyonissa tuolloin kirjanpainajana toiminut tunnettu evankelinen humanisti Étienne Dolet painoi kuitenkin ilmeisesti kirjailijalta lupaa kysymättä teokset sensuroimattomina ja lisäsi niihin vielä aiemman imitaation, edellä mainitun *Pantagruelin oppipojan*. Teko oli Rabelaisille karhunpalvelus: Pantagruel ja Gargantua ilmaantuivat pian Sorbonnen teologisen tiedekunnan julkaisemalle kiellettyjen kirjojen listalle. Étienne Dolet taas joutui itse muutaman vuoden kuluttua polttoroviolle.

Rabelaisilla itsellään oli tänä aikana kolme suojelevaa tahoa: hänen benediktiiniluostarinsa apotti ja piispa Geoffroy d'Estissac, du Bellayn vaikutusvaltainen kardinaalisuku sekä kuningashuone, toisin sanoen Frans I ja Margareeta Navarralainen, joista varsinkin viimeksi mainittua Rabelais sai kiittää paljosta, esimerkiksi siitä, että sai 1545 kuninkaallisen privilegion kaikkiin Pantagruelistä kertoviin tarinoihin. Privilegion merkitys oli lähinnä symbolinen, kilpailevat kirjanpainajat kun joka tapauksessa jatkoivat piraattikopioiden ja jäljitelmien painamista. Seuraavana vuonna Rabelais, kuninkaallisen huomionosoituksen rohkaisemana, kuitenkin julkaisi sarjan seuraavan osan *Tiers Livre* (Kolmas kirja) pitkän tauon jälkeen, tällä kertaa omalla nimellään. Kuninkaan myöntämästä huomionosoituksesta huolimatta myös se tuomittiin välittömästi, ja Rabelais joutui pakenemaan maasta. Hän oleskeli välillä Metzissä ja Roomassa kardinaali du Bellayn luona odotellen olojen rauhottumista. Tilanne oli paradoksaalinen, mutta ajan sotkuisille valtasuhteille tyypillinen: arvosteltuaan Sorbonnen mielestä liikaa paavinvaltaa Rabelais pakeni Roomaan, Vatikaanin kardinaalin suojaan. Sorbonne oli paavillisempi

kuin paavi itse. Rabelais aloitti sarjan seuraavan osan kirjoittamisen, mikä kuitenkin keskeytyi kun hänen tärkeä tukijansa Frans I kuoli.

1549 julkaistiin seuraavan osan (*Quart Livre*, Neljäs kirja) suppea versio Lyonissa. Siinä Pantagruel, Panurge ja heidän ystävänsä läh-tevät etsimään neuvoa meren takaa, Jumalaisen Pullon oraakkelilta. Se ei vielä sisältänyt kirkolle kovinkaan kiusallista materiaalia. Rabe-lais sai kuitenkin näihin aikoihin yhden vihollisen lisää, kun Calvin tuomitsi Genevestä käsin hänen teoksensa. Nyt hän oli sekä katolis-ten että protestanttien vainoama. Todennäköisesti du Bellayn avulla Rabelais sai Frans I:n seuraajan Henrik II:n uudistamaan Rabelaisin »kuninkaallisen yksinoikeuden». Kirjeessä mainitaan Rabelaisin kir-joittaneen teoksia »latinan, kreikan, ranskan ja toscanan kielillä». On arveltu, että nimenomaan Henrik II olisi rohkaissut Rabelaisia jat-kamaan teossarjaansa neljännellä kirjalla. Jos Gargantuassa voidaan nähdä Frans-kuningas, vastaisi *Kolmannen* ja *Neljännän kirjan* Pan-tagruel Henrik-kuningasta tai häneen asetettuja toiveita. Tarkoitus olisi ollut saada naurajat ja siten myös kansan suosio kääntymään uu-den kuninkaan puolelle. Rabelaisin seurueen merimatka kuvaa ehkä myös hallitsijan kolonialistisia haaveita.

Apua Rabelaisille oli tuolloin myös lääkärintaidosta – hänestä oli nimittäin tullut niin tunnettu parantaja, että monet hänen kirjoituk-siaan kritisoineet kirkonmiehetkään eivät tiukan paikan tullen huoli-neet ketään muuta lääkärikseen. Mutta kun *Neljännän kirjan* täydelli-nen versio ilmestyi vuonna 1552, se oli sokki Rabelaisin tukijoillekin, jotka eivät ainakaan virallisesti uskaltaneet enää tukea häntä. Parla-mentti kielsi teologisen tiedekunnan vaatimuksesta teoksen myynnin ja levityksen ruumiillisen rangaistuksen uhalla, ja Rabelais menetti viralliset asemansa lääkärinä. Seuraavana vuonna hän kuitenkin ehti kuolla luonnollisen kuoleman. Ehkä hän uskalsi *Neljännessä kirjas-saan* enemmän kuin aiemmin, koska tunsu kuoleman olevan joka tapauksessa lähellä, harvallaan tuohon aikaan oli onni täyttää edes neljääkymmentä.

Yhdeksän vuotta Rabelaisin kuoleman jälkeen (1562) julkaistiin joitain lukuja *Viidennestä kirjasta* nimellä *L'Isle Sonnante*, ja pari vuotta myöhemmin kirjan täydellisempi laitos nimellä *Cinquesme Livre* (Viides kirja). Teoksen autenttisuudesta on epäilynsä, ajalta kun tunnetaan myös muita Rabelaisin nimiin laitettuja, varmuudella väärennettyjä teoksia. Teos on kuitenkin juonellisesti järkeenkäypä jatko aiempiin osiin. Mahdollisesti jäsentelyn ja toimitustyön on tehnyt henkilö, joka on tuntenut ainakin jonkin verran Rabelaisin suunnitelmia, vaikka kielellisesti kirja ei selvästikään ole Rabelaisin omaa käsialaa kuin korkeintaan paikoitellen. Huomattavaa on, että käsitys kuningasvallasta on tässä postuumisti julkaistussa teoksessa huomattavasti pessimistisempi kuin aiemmissa. Tutkijat näyttävät jakautuvan sen suhteen kahteen joukkoon: ne, joiden Rabelais-tulkintaan *Viides kirja* sopii, pitävät sitä ainakin pääosin autenttisena, kun taas ne, joiden tulkintaan se ei sovi, pitävät sitä väärennöksenä.

Mitä näistä elämäkerrallisista tiedoista voidaan päätellä? Ehkä ainakin sen, että Rabelaisille Pantagruelist ja Gargantuasta kertovat kirjat eivät olleet vain kevyttä pilailua, vaan tärkeä osa ajan vapaa-mielisten humanistien ja evankelistien taistelua niin katolista kuin protestanttista suvaitsemattomuutta vastaan. Toisaalta voimme nähdä, että Rabelais osasi voittaa yllättäviäkin liittolaisia puolelleen. Hän ei ollut ainakaan omana aikanaan ateistin maineessa, vaikka Voltaire siitä häntä myöhemmin kiittelikin, eikä hänen teoksiaan voida pitää puhtaana kansan kapinallisen karnevalismin ilmauksena, kuten venäläinen kirjallisuudentutkija Mihail Bahtin ajatteli. Rabelais valitsi mieluummin kulttuuria suosineen hovin kuin Sorbonnen teologit. Ensimmäisissä neljässä kirjassa nauretaan usealle eri taholle, mutta lämpimintä ironia on kuningasvallan kuvauksessa. Poliittisessa kamppailussa kansanjoukkojen suosiosta Rabelaisin teoksista tuli propaganda-ase, jonka arvon tuolloin heikoissa asemissa ollut hovi ymmärsi hyvin. Valta on aina tarvinnut liittolaisia, jotka osaavat houkutella naurajat sen omalle puolelle. Pariisin vasenta rantaa

liian itsevarmasti hallinnut Sorbonne oli katolisen kirkon jyrkän siiven kanssa liittoutunut kilpailija, jonka pilkkaaminen kansan suosimissa kirjoissa sopi täydellisesti hoville. Toisaalta hovissa vaikutusvaltainen, Margareetan ympärille kokoontunut vapaamielistä humanismia ja henkisyyttä edustanut piiri ymmärsi Rabelaisin pyrkimykset, eikä Margareetan itsensä kokoama novellikokoelma *Heptameron* ole sekään kovin kaukana Rabelaisin hengestä.

KOLMAS KIRJA

Tunnettua on, että Rabelaisin teoksissa juoni ei kerro vielä paljoakaan: juonen katkaisevat toistuvasti anekdootit, sanaleikit, luettelot, dialogit, pohdinnat, lääketieteelliset kuvaukset, ja niin edelleen. Rabelaisin teossarjan oma arkkitehtuuri noudattaa *Viidennen kirjan* lopussa paljastettavaa Jumalaisen Pullon oraakkelin sanomaa: tarinan keskus on kaikkialla ja kehä ei missään. Teoksen materiaali on yhtä tärkeä kuin sen rakenne tai juonen sisältämä viesti. Rabelaisin teossarja on oma universuminsa, jokaisesta kohdastaan yhä uusiin suuntiin avautuva. Silti teossarjasta voi erottaa juonikaaren, joka kertoo humanistisen kuninkaan Pantagruelin taustasta, syntymästä, kasvatuksesta, valtakunnan puolustamisesta ja Utopian perustamisesta, sekä *Kolmannessa*, *Neljännessä* ja *Viidennessä kirjassa* hänen henkisestä ja fyysisestä matkastaan kohti perimmäistä totuutta. Aivan heti tätä pääjuonta ei kuitenkaan *Kolmannen kirjan* lukijalle paljasteta.

Esipuheessaan Rabelais – joka nyt ensimmäistä kertaa esiintyi omina itsenään eikä nimimerkin suojissa kuten kahdessa ensimmäisessä kirjassaan – samastaa itsensä filosofi Diogeneehen, jonka hahmossa hän kallistaa maljaa ja tekee pilkkaa sotaa käyvän maan kuumeisesta touhuilusta. Esipuhe päättyy sähköihin lauseisiin, joissa kertoja ajaa kimppuunsa käyneitä hurskastelijoita tiehensä kuin koiria tai torakoita: »Takaisin lampaidenne pariin, vahtikoirat! Ulos täältä, tora-

kanperkeleet, hus! Vieläkö te olette siinä? Luopuisin vaikka paavin-palvonnasta, jos vain saisin teidät hampaisiini. Puskii, puskii! Hus! Tiehenne!»

Kolmannen kirjan tarinan alussa Pantagruel on tehnyt Panurgesta Salmigondinin läänin hallitsijan. Panurge tuhlaa kahdessa viikossa kaikki läänityksensä tulot seuraavalta kolmelta vuodelta: syö viljansa oraalla, hakkauttaa metsät, järjestää hulppeita juhlia. Kun Pantagruel näkee ystävänsä taloudenpidon, hän ei suutu vaan yrittää lempeästi ohjata ystävänsä: eikö Panurge näe, että tuloksena on pian taloudellinen katastrofi? Mutta Panurge vastaa kapitalismin henkeen sopivalla filosofialla: mikseivät kaikki käyttäydy kuten hän, mikseivät kaikki ota toinen toisiltaan velkaa ja elä sen avulla loputtomassa yltäkylläisyydessä? Pantagruel ei pysty järkeilyllään todistamaan Panurgelle tämän taloudenpidon tuhoisuutta, ehkä siksi, että Panurge omalla oudolla tavallaan ON oikeassa: kapitalistinen talousjärjestelmä toimii suurilta osin pelkkien odotusten varassa olevan lainanoton avulla.

Vaikka kirjan ystävykset ovat monessa suhteessa toisten vastakoh-tia, yhdistää heitä heidän nimensä ensimmäinen tavu, Pan – ja kuinka ollakaan, Pan esiintyi esimerkiksi Clemence Marotin runoissa kunin-gas Frans I:n allegorisena figuurina. Pantagruel edustaa antiikin Pan-kultin henkistä puolta, Panurge taas sen fyysistä. He kuitenkin tarvit-sevat toisiaan: ilman Panurgen estotonta ruumiillisuutta Pantagruel ei tulisi koskaan lähteneeksi *Kolmannen, Neljännen ja Viidennen kirjan* etsintämatkalleen.

Kirjan alussa Panurge on retorisen paradoksin mestari, joka pi-tää korkealentoisia puolustuspuheita epäsuosituille asioille, hieman kuten Erasmus Rotterdamilainen *Tyhmyyden ylistyksessä*. Lainaa-jia ja lainanantajia ylistäessään Panurge tulee luoneeksi kokonaisen modernin kosmografian, jossa kaikki asiat ovat yhteydessä toisiinsa. Ilman suhteita, joissa asiat lainaavat toisilleen jotain itsestään, »ele-menttien välillä ei ole minkäänlaista symbolisuhdetta, vuorovaikutus-ta tai transmutaatiota: yksi ei katso omaavansa velvollisuuksia toista

kohtaan koska ei ole lainannut tältä mitään. Maasta ei tule vettä, vesi ei muutu ilmaksi, ilmasta ei synny tulta, tuli ei lämmitä maata». Vaikka Pantagruel ei voikaan hyväksyä Panurgen puolustusta rajattomalle lainanotolle, on tämän puheessa koomisen ulkokuoren alla paljon filosofista sisältöä. Sama pätee seuraavaan puheeseen, jossa Panurge puolustaa kalukukkaroa: mikä muu olisi niin suojaamisen arvoinen miehen ruumiissa kuin hänen kiveksensä, jotka sisältävät ihmisrodun tulevaisuuden siemenet?

Mutta puheenaie vaihtuu. Panurge saa kuulla, että vastaanaineet vapautetaan asepalveluksesta ensimmäisen vuoden ajaksi, ja kas, haluaakin kohta itse naimisiin. Hänellä on vain yksi huoli: entä jos hänen naisensa tulee tekemään hänestä aisankannattajan? Tai jos tämä on pahansisuihin? Tuleeko avioliitosta onnellinen vai onneton? Juuri Panurgen epätietoisuus avioliittonsa mahdollisesta tulevaisuudesta käynnistää Rabelaisin teossarjan suuren etsinnän, jota *Kolmannessa kirjassa* käydään erilaisten tiedonalojen ja merkkien tulkinnan kautta, *Neljännessä* ja *Viidennessä kirjassa* taas allegorisen matkan kautta.

Pantagruel myöntää, että maailmassa on niin autuaallisen onnellisia kuin helvetillisen onnettomia avioliittoja. Hän neuvoo ystäväänsä vain tekemään päätöksen ja ottamaan vastaan mitä tuleman pitää: »Riittää, kun antautuu seikkailulle silmät sidottuna, pää painettuna, suutelee maata ja luovuttaa sielun kaikkien Jumalan haltuun sillä samalla hetkellä, kun päättää mennä naimisiin. Muuta neuvoa en voi teille siinä asiassa antaa». Panurgelle tämä ei kuitenkaan riitä, jolloin Pantagruel ohjaa ystävänsä kysymään neuvoa eri tiedonhaarojen edustajilta. Seuraa sarja toinen toistaan groteskimpia kohtaamisia eri tiedonalojen harjoittajien kanssa, joilta kaikilta he yrittävät turhaan saada varmaa ennustusta tulevasta kohtalosta. Aluksi he ottavat sattumanvaraisen säkeen Vergiliuksen teoksista ja tulkitsevat sitä vastauksena kysymyksiinsä (menetelmä, jota Suomessa olen nähnyt harastettavan Cajanderin Shakespeare-käännösten avulla). Pantagruel tulkitsee tekstin kohdat vihjeinä siitä, ettei Panurgen sittenkään

tulisi mennä naimisiin, kun taas Panurge näkee niissä päinvastoin rohkaisua naima-aikeilleen.

Sama toistuu kaikkien muidenkin ennustusyritysten kanssa. Suurimman osan kirjaa Panurge, Pantagruel ja heidän seurueensa tulkitsevat unia, ennustajaeukon oraakkelia, kuuromykän viittomia, vanhan runoilijan säkeitä, kädestä ja kasvonpiirteistä ennustajaa, teologia, lääkäriä, filosofia, lainoppineen kieltä ja lopuksi seinähullun hourailuja. Kaikkien kohdalla Pantagruel tulkitsee merkkien viittaavan Panurgen tulevaan kohtaloon aisankannattajana, kun taas Panurge väittää niiden todistavan tulevan avioliiton onnesta. Aivan vakuuttunut hän ei omasta tulkinnastaan tunnu kuitenkaan olevan, koska lähtee yhä uudelleen hakemaan uutta, parempaa ennustusta. Samalla lukija saa nauttia monipolvisesta ja satiirisesta vaelluksesta renessanssin eri tiedonhaarojen ja oikeudenkäytäntöjen halki. Lopullisen vastauksen saadakseen seurue päättää lähteä kohti Jumalaisen Pullon oraakkelia, mille matkalle Gargantua-isä heidät lopussa saattaa.

Kolmas kirja päättyy kertojan ylistyspuheeseen kasville, jota hän kutsuu *pantagruelioniksi*. Ylistyspuhe on askarruttanut lukijoita kautta aikojen, Rabelaisin ylistämä kasvi kun tuntuu kuvauksen perusteella olevan hamppu. Ehkä kyseessä on samantyyppinen retorinen paradoksi kuin kirjan alussa: Rabelais ylistää tavallisesti halpa-arvoisena ja epäilyttävänäkin pidettyä kasvia – hamppu tunnettiin keskiaikana noitayrttinä – joka kuitenkin paljastuu monen aikakauden uuden keksinnön kannalta ratkaisevan arvokkaaksi. Hampusta tehtiin paitsi hirttoköydet myös laivojen purjeet, paperi ja moni muu tarveaine, eikä Rabelais lääkärinä halveksinut sen lääkinnällisiä ominaisuuksiaan.

Teksti ei välttämättä sisällä viittauksia kasvin huumaaviin vaikutuksiin, joita keskiajan arabirunous ylisti, vaikka Rabelais mainitsee kin, että syötynä se »kuumentaa aivoja sekä täyttää pään harmillisilla ja kivuliailla huuruilla». Epäilemättä ne hampun pohjoiset lajikkeet, joita Euroopassa tuohon aikaan viljeltiin, eivät soveltuneet samalla ta-

paa viihdekäyttöön kuin arabien tuntema kasvi. Toisaalta kertoja on jättänyt takaportin tulevaisuuden kannabiksen palvoijille vihjaamalla toistuvasti, ettei voi paljastaa kasvin jumalaisista ominaisuuksista kuin muutamia. Hämmäntääkseen tulevia tulkitsijoita entisestäänkin kertoja vielä lopuksi väittää, että eräs kasvin lajike, *asbeston*, ei pala tulessakaan. Onko Rabelais vilpittömästi erehtynyt luulemaan asbestia hampusta saaduksi kuiduksi? Mutta toisaalta, ennen väitettään kertoja on varoittanut lukijoita: »koska totuuden tavoittaminen on työlästä ja hankalaa, kysyn teiltä: jos olisin sekoittanut tähän viinipulloon kaksi osaa viiniä ja yhden osan vettä ja ravistanut hyvin, miten te pystyisitte erottamaan ne toisistaan? Millä tavoin voisitte antaa minulle veden ilman viiniä ja viinin ilman vettä yhtä suurina osuuksina kuin minä ne sinne panin?»

Totuus ja valhe, tieto ja puhdas fantasia sekoittuvat Rabelaisin kirjoissa kiehtovaksi ja nauruhermoja kutkuttavaksi sekoitukseksi.

NAURU

Eräs tunnetuimmista Rabelais-tulkinnoista, ja yksi tunnetuimmista kirjallisuudentutkimuksista ylipäätään, on Mihail Bahtinin *Rabelais ja hänen maailmansa*. Alun perin Bahtin kirjoitti teoksen jo 1940, mutta venäjäksi se ilmestyi ensimmäisen kerran vasta 1965. Teoksen synty on itsessään paradoksaalinen: Stalinin hallinnon Siperiaan siirtämä, nälkää näkevä tutkija kirjoittaa pitkän ylistyksen ruoasta, juomasta ja ruumiiniloista. Mutta teoksesta tuli lopulta ilmestyttyään maailmanlaajuinen menestys: englanniksi se käännettiin 1968, ranskaksi 1970, ja edelleen se jatkaa vaikutustaan.

Bahtin käy käsiksi suoraan siihen, minkä useat oppineet olivat häveliäästi sivuuttaneet: itse »rabelaismaisuteen». Hän ei yritä nähdä Rabelaisin arvoa humanismissa eikä yritä kääntää tämän kirjaa kristilliseksi tai ateistiseksi, vaan näkee hänen teostensa syvällisimmän

merkityksen nimenomaan naurussa ja monimielisessä ruumiin paltavonnassa. Nauru ei yritä piilottaa taakseen esoteerista sanomaa, se on itse syvin sanomansa.

Ja jos nauru on Rabelaisin maailmankatsomuksen ydin, niin parasta naurua irtoaa tietenkin vyötärön alapuolelta, alueelta, joka on kuoleman ja elämän, ulostamisen ja suvunjatkamisen aluetta. Kaikki ihmisen aukot ovat keskeisessä asemassa Rabelaisin maailmankatsomuksessa: niiden kautta ihminen on yhteydessä luontoon ja kosmukseen. Suu ja peräaukko muodostavat erottamattoman yhteyden, joka kuvastaa luonnon kiertokulkua yleisemminkin. Samaten kaikki ruumiin eritteet ovat Rabelaisille pyhiä, ja ainakin jos on Bahtinia uskominen, varsinkin ulosteet. Ulostet ovat niiden olioiden jäännöksiä, mitkä ovat kulkemalla lävitsemme mahdollistaneet elämämme, ja joilla vielä ulosteenakin on voimaa lannoittaa maata ja synnyttää uutta elämää. Niissä konkretisoituu elämän kiertokulku: ne ovat toisaalta kuolemaa ja halveksuttavia, toisaalta elämää ja riemuittavia.

Bahtinille Rabelaisin romaanit olivat ennen kaikkea keskiajan kansankulttuurin suuri huipentuma. Kansankulttuuri kukoisti vuosittain ennen paaston alkua pidetyissä karnevaaleissa ja erilaisilla markkinoilla. Bahtinin mukaan tämä kulttuuri kuitenkin kuoli juuri 1500-1600-lukujen aikana: siten Rabelaisin kirja edustaa oikeastaan erään tradition loppua, ei uuden alkua. Naurun historiassa Rabelais edustaa Bahtinin mukaan aikaa, jolloin esimerkiksi ulosteisiin tai sukupuolielimiin ei vielä liittynyt negatiivisia, vihamielisiä arvovarauksia. Ulostaminen tajuttiin kuoleman tavoin osaksi samaa elämän kiertokulkua kuin syöminen tai syntyminen. Myöhemmin tämä arvovaraus muuttuu: ulosteista tulee jotain vihattavaa, kuvottavaa, elämälle vierasta. Muutos näkyy Rabelaisin teoksien vastaanotossa. Kun vielä Montaigne oli pitänyt häntä yhtenä tärkeimmistä »nykyaikaisista kirjailijoista», niin Voltaire kauhisteli hänen viemärinhajuista tekstiään. Ainoan arvon Rabelaisille Voltaire antoi paavia ja kirkkoa satirisoineena vapaa-ajattelijana.

Renessanssin kirjallisuuden aarteisiin kuuluva
Pantagruelin kolmas kirja on tuottanut niin riemua
kuin hämmästyä aina ilmestymisestään saakka.
Ylevää ja alhaista estoitta sekoittava komiikan
mestariteos on tulvillaan estotonta elämäniloa,
vapauttavaa naurua ja älyllistä leikittelyä.

TEOKSEN ON SUOMENTANUT VILLE KEYNÄS.

KANNEN KUVA Claude-Nicolas Malapeau (1755–1803) *A Monster*, from *Les Songes Drolatiques de Pantagruel* from Francois Rabelais, 1797 | Ksylografia | Bibliothèque Nationale, Paris, France | The Bridgeman Art Library • SARJA-ASU: Ville Laihonen | KANSI: Eija Kuusela

www.wsoy.fi

84.2

ISBN 978-951-0-51624-9